

Функції підручника української літератури для 5 класу НУШ

Яценко Таміла,

доктор пелагічних наук,

старший науковий співробітник,

головний науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

e-mail: tamilakod@ukr.net

Зміна парадигми шкільної освіти, оновлення її змісту передбачає трансформацію дидактичних функцій підручника, що повинні бути осмислені в контексті актуальних освітніх цілей Нової української школи. Сучасний шкільний підручник, як зазначають науковці, виконує такі *основні функції*: інформаційну, трансформаційну, мотиваційну, розвивально-виховну, дослідницьку, систематизації, контролю, самоосвітню, що спрямовані передусім на формування предметних і ключових компетентностей учнів (Трубачева, 2016, с. 426).

Багатоаспектністю дидактичних функцій та поліфункціональністю засобів їх реалізації характеризується чинний *підручник української літератури для 5 класу* закладів загальної середньої освіти (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук).

Реалізацію означених функцій підручника забезпечує його чітка структура. Так, забезпечення *інформаційної* (підручник як джерело навчальної інформації, засіб задоволення пізнавальних інтересів учнів-читачів) і *трансформаційної* функцій (підручник містить педагогічно адаптовані тексти) досягається змістовим наповненням певних рубрик. Так, у «Літературознавчому клубі» представлено необхідний мінімум навчального матеріалу, поданого з урахуванням особливостей художнього сприймання молодшими підлітками. Наприклад, у процесі вивчення творчості Лесі

Українки зосереджено увагу юних читачів на дитинстві та підлітковому віці письменниці. Матеріал цієї рубрики дієво сприяє налагодженню діалогу із текстом художнього твору, його осмисленому розумінню. Наприклад, учні довідаються, що в основу казки Лесі Українки «Лелія» покладено прийом чарівного сну-подорожі, переконаються, як авторці вдалося майстерно поєднати елементи фантастичних казок і реальні деталі побуту (Яценко, 2022, с. 56).

У рубриці «Літературознавчий словничок» розкрито в спрощеному, доступному для п'ятикласників викладі теоретико-літературні поняття, вивчення яких забезпечуватиме глибоке розуміння художнього твору. Їх глибше тлумачення із конкретизацією на прикладах прочитаного художнього твору подано в рубриці «Літературознавчий клуб». Наприклад, «Лірика – один із родів літератури, художні твори, що розкривають почуття, переживання, роздуми героя/героїні. Ліричний герой – персонаж, про душевний світ якого йдеться у ліричному творі. Мотив – основні переживання й думки, розкриті в ліричному творі» (Яценко, 2022, с. 113).

У рубриці «У колі мистецтв» подано пізнавальну і доступну для п'ятикласників навчальну інформацію про українські культурні надбання (репродукції картин, фото скульптур, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо), що допомагає глибокому осмисленню змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити мистецькі паралелі в процесі його вивчення. Так, під час ознайомлення зі вступною навчальною темою про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості різних видів мистецтва: «серед мистецтв – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їхня мистецька цінність пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей» (Яценко, 2022, с. 8). Такий навчальний матеріал сприяє формування ключової культурної компетентності учнів.

Призначення *мотиваційної* функції – стимулювання інтересу учнів до навчання, до його предметного змісту. Наприклад, рубриці «Читацький путівник», що подається до кожного передбаченого модельною навчальною програмою розділу, у доступному для п'ятикласників викладі конкретизовано обсяг тих предметних знань та читацьких умінь, які вони повинні здобути та якими мають оволодіти в процесі опрацювання конкретної навчальної теми). Означені знання і вміння є основою для розвитку предметної читацької та ключових компетентностей п'ятикласників. Наприклад, мотивуючи учнів на самостійне ознайомлення із матеріалом розділу «Народні та літературні казки», зазначається, що їхній читацький досвід збагатиться запропонованими для текстуального вивчення народними та літературними казками. Указується, що опрацьовуючи навчальний матеріал підручника, учні зможуть дізнатися про різні види казок, навчитися визначати особливості їх побудови, виявляти елементи реального, фантастичного та визначати проблемами, порушені в казках, збагнути, яким невичерпним джерелом мудрості є казка (Яценко, 2022, с. 25).

У підручнику початок вивчення кожної нової теми забезпечує актуалізацію здобутих знань і умінь учнів, що є підґрунтям для набуття нових читацьких умінь і читацького досвіду. Так, рубрика «Ти вже знаєш» актуалізує знання школярів, здобуті ними в початковій школі або ж на попередніх уроках української літератури чи уроках із інших навчальних предметів, а також мотивує необхідність їх поглиблення в процесі опрацювання нової навчальної теми. Ця рубрика передує кожному художньому твору. Окрім того, важливість рубрики «Ти вже знаєш» зумовлена її психологічним підтекстом, оскільки актуалізація знань і сформованих умінь п'ятикласників позитивно налаштовує їх на роботу з текстом художнього твору, додає впевненості у власних знаннях. Так, на мотиваційному етапі уроку, присвяченому вивченню народних загадок, зазначається: «Багато приказок і прислів'їв. Ці дотепні короткі вислови збагачують нашу мову, роблять її образною й яскравою. Тож на часі навчитися влучно і переконливо добирати прислів'я і приказки, доречно вживати їх у

власному мовленні в певних життєвих ситуаціях (Яценко, 2022, с. 13). У навчальній темі щодо вивчення загадок указується: «Ти вже знаєш різні загадки. А ще більше, мабуть, тобі подобається відгадувати ці короткі влучні головоломки, що ввібрали в себе творчу фантазію народу. Тож на часі дізнатися нові відомості про цей короткий жанр фольклору та перевірити свою логіку, винахідливість, дотепність» (Яценко, 2022, с. 17). Наприкінці рубрики завжди акцентується на необхідності прочитання учнями художнього твору.

Розвивально-виховна функція підручника орієнтує на створення умов для розвивального навчання, формування світогляду, ціннісних орієнтацій учнів. Наприклад, дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням у процесі вивчення історичного оповідання С. Плачинди «Богатирська застава», сприятиме набуттю учнями досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця» (Яценко, 2022, с. 105).

Формуванню світогляду, ціннісних орієнтацій п'ятикласників сприяє вивчення оповідання Г. Кирпи «Мій тато став зіркою». Так, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна» (Яценко, 2022, с. 197).

На виховання національної свідомості, патріотизму спрямовує рубрика «Читацький путівник» до розділу «Україна і я»: «Для кожної людини в світі рідний край — наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не

захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю — як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця — Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспівано український край» (Яценко, 2022, с. 108).

Призначення *самоосвітньої* функції в підручнику – забезпечення умов для формування в учнів-читачів умінь самостійної читацької діяльності щодо опрацювання змістового контенту шкільної літературної освіти; розвитку здатності самостійно розв'язувати проблемні завдання для цілісного усвідомлення ідейно-тематичного змісту та естетичної значущості художнього твору; розширення читацьких інтересів. Наприклад, рубрика «Читай і досліджуй!» рекомендує учням варіанти творчих завдань для їх самостійного індивідуального чи групового виконання. Як-от: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього дослідження скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки та ознайомся з книжкою С. Плачинди «Міфи й легенди стародавньої України» (Яценко, 2022, с. 78).

Отже, у підручнику української літератури для 5 класу авторського колективу Інституту педагогіки реалізовано основні функції навчальної книги як важлива педагогічна умова для засвоєння найважливіших фактів із життєпису та творчості українських письменників, організації продуктивної аналітико-синтетичної роботи над художніми текстами, розвитку критичного мислення, формування предметної читацької і ключових компетентностей учнів.

Список використаних джерел

1. Трубачева, С. Е. (2016). Дидактичні особливості компетентісно орієнтованого підручника для основної школи. *Проблеми сучасного підручника*. 1 (16), 424–433.

2. Яценко, Т. О. (2022). *Українська література: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Видавничий дім «Освіта».